

November Angyalához

(Pasztekkép Baka Istvánról)

Baljós sejtelmektől gyötört utolsó verseskönyvről – *November angyalához* – kéne írnom, melyet még június 6-i dátummal és a szokott ajánlással („a régi barátsággal”) hozott a postás, de nem tudom ilyen szükre szabni a méltatást, melynek időközben emlékezésé kellett feketednie. Kötetei mögött, melyek polcomon sorakoznak, látom a halkszavú, gyanakvó tekintetű diákot, aki a hatvanas évek közepetáján sodródott Szegedre, hogy aztán – afféle költő-Robinsonnak – rövid élete végéig ott is maradjon. És látom az egyre jobban keserűségébe merülő férfit, aki a végszó közzeledtén *egy csepp mézért* fohászkodik.

A hatvanas évek mára tengermélyé homályosult világa sodort egymás közelébe bennünket, ami már magában is megérne egy misét, ám külön is színezi az emlékezést, hogy mindez a Tisza partján történt, ahol mindketten idegenek voltunk. Amikor ott Baka István Szekszárd felől felbukkant, már volt némi hely- és emberismeretem a várost illetően. Előbbi főként a könyvtárakra, a kocsmákra és a feketemisés éjféli bohémtyánokra vonatkozott. Utóbbi pedig arra: nagyjából tudtam, a helyi irodalmárok közül kívül érdemes egy pohár bor mellett eldiskurálni, kit kell nagy ívben elkerülni. Utóbbiak voltak többen.

István – kollégiumi tömegszállások és albérleti cseleedszobák vándora – halk derűvel fogadta ezt a miliőt. Egyszerre volt szeretetreméltó nagykamasz, és makacs, szófukar költő-szerzetes, aki a tőle idegen hangokkal, sejtelmekkel és hangulatokkal még az éjféli bolondóra kedvéért sem keveredett össze. Ott kucorgott a bohém-kompanya szélén. Hallgatta a félnótás rikácsolást, a próféta-lamentálást. Ha mások harsányan röhögtek, ő somolygott a bajusza alatt. Ha mások az asztalt verték, ő magában dünyögött.

Furcsa, rideg világ volt a hatvanas évek Szegede. Egy légszomjjal küszködő, átmetezett ütőerű város, melyet a maga életterétől elszakított a történelem, melynek holdudvara egykor magától értetődően került ki dél felé, ám az idő otffejeltette haldoklóban a világ végén, s belelógott az imaginárius ürességbe. Akit itt megkísértett a szellem gravitációja, könnyen belenyaklott a téboly kódébe. Egy-egy emlékfígura előbukkant a félmúltból: az agg Dutka Ákos, az Ady-ra emlékező Franyó Zoltán, a szelíd József Etelka. Rajtuk keresztül lehetett valamiképp az időhöz kötődni, mert a hatvanas évek Szegedének nem volt sem történelmi, sem spirituális ideje. Itt élt a maga belső száműzetésében a tudós Bálint Sándor. Süli András, a naiv festők legjobbika, piaci hordárrá degradálva. Fel-felbukkant az éjszakában Korniss Dezső (Titusz), Tóth Imre (Amerigo Tot), Veress, Péter, Kassák, Weöres Sándor. Juhász Gyula Krisztus-arcú öccse (valóban öccse volt-e, Ilia Mihály lehet a megmondhatója), akinek vonásait már szétmarta az alkohol. Értelmes szavát sem lehetett venni, valami komor juss-ügyről daldogott, amiből egy szót sem értettünk.

Természetesen sodródott egyúvé ebben a térképről lelógó porvárosban mindenki, akit az álmok megkísértettek. Ebben a legendátlan és didergető Naxonypánban, ahol magunkból kellett a komoran való tér valódi idejét megteremtenünk. Ilia Mihály és Veress Miklós, Temesi Ferenc és Rigó Béla. A színész Nagy Zoltán. Páll István, akkor még festő és grafikus,

később színházi rendező. Dinnyés Jóska, Petri Csathó Ferenc, és a remek szekszárdi Babits-szobor alkotója, Farkas Pali. A fekete fákat álmódó Veress Mihály. Ördögh Szilveszter, Zelei Miklós, a filozófus Kelemen János. A bölcsész tudor Csaplár Ferenc, aki a város legendás alakjával, a Londonban élő fametsző Buday Györggyel tartotta a kapcsolatot. Zoltánfy István, Zalán Tibor, Géczi János. Igazság szerint itt mindenki csak félig volt, csak félig lehetett otthon: ki-ki a maga magánmitológiájának és legendáriumának alapköveit rakosgatta le, s az ehhez illő maszkokat próbálgatta...

Baka István, miközben ott csatangolt velünk a Boszorkány-szigeten, a Maros-torkolatnál, a Körtöltésen vagy a hajdani Palánk-kerítette sikátoros Belvárosban, miközben ott borozott-kuncogott-elmélkedett a világvégi vaksötétben, valójában Szekszárdon élt, Szekszárdról álmódott. Közél volt még meghatározó élményekkel terhes kamaszkora, s ezt nehezen tudta összebékíteni ezzel a félig-meddig balkáni, de levegőjét tekintve mindenképpen bizantinus porvárossal. Ez a kettősség, a tér és az idő farsangi játéka, élete egyik kulcskérdése volt és az is maradt. Úgy kellett a világot felépítenie, hogy az álmi Szekszárdon élhessen, miközben testi valója itt csetlik-botlik a Tiszaparton. Cellákat fabrikált magának. Elkerítette lakása egy zugát (előbb a Molnár, majd a Retek utcában), hová nem szűrődhettek be a Szeged-széli olajmetropolisz érdes zajai. Hangfalakkal berendezett egy szerkesztőségi szobát munkahelyén, a *Kincskereső*nél, ahol csak kedvenc zenéi szólalhattak meg. Az ablakot fekete, sűrű függöny takarta. Itt dolgozott az önfeléd álmodozás ritka pillanataiban. Igaz, néha elmenekült Szekszárdra, egy-egy nagyobb munka végére járni, de nem hiszem, hogy ott sikerült módszeresen és kedvére alkotnia. A gyerekkori város maga volt számára a mitológia, sorsa, célja, előideje. S az ezredvégi Szekszárd alighanem zavarhatta örökös árnyék-kísértetei félig-jelenválóságával, s a maga mindenkori esetlegességeivel.

Nehezen megfejthető, mitől barátság egy barátság. Alig hinném, hogy volt még valaki az életben, akivel annyira másként gondolkodtunk mindenről és mindenkiről. Ebből már-már sportot úztunk. Ha egyikünk megszólalt, a másikban már ágaskodott az elmentmondás ördöge. Pedig érdeklődési körünk, magánmitológiánk nem volt egymástól idegen. Csak épp az illesztések nem stimmeltek. Az időjátékok és a motívumok visszfényei. István szerette Brahms-ot, magam idegenkedem tőle. Richard Strauss-ra esküszöm abból a korból, ám róla neki volt egy-egy epés megjegyzése. Szerette Bruckner számomra vonatott zenéjét, de a barokktól távol tartotta magát. Schubert volt az a képzetes pont, ahol a kettőnk zenei világa találkozott. Az idő romantika előtti bugyraiba sosem kukkantott be. Ez a más-nézőpont szinte mindenre kiterjedt. Vodkát ivott, én bort inkább. Pipázott, én cigarettáztam. A lányok hajfonata ragadta meg, magam egyéb bájakra voltam fogékony. Jambikusan verselt, magam igyekeztem ettől eltávolodni (nem mindig sikerült). Ami pedig az obskurus tudományokat illeti: a vámpír-romantika foglalkoztatta, engem inkább a napjainkig továbbélő középkor. Tulajdonképpen nem is volt „külterjes” élete. Sport, természet, társaság ide-

gen volt számára. Minden rázúduló hatást és emésztő vihart befelé fordított. Mindnyájunknak, akik vele csetlettünk-botlottunk, volt valami szeleppül működő mániája, rögeszméje: színház és természet, sport és tudomány, kabbala és asztrológia, politika, régészet. Ő mindent a maga benső tér-idejében élt át. Ha valami marhasággal traktáltuk-traktáltam, meghallgatta. Ám ha a vitáink már-már elmérgesedtek, meglepő bölcsességgel evezünk közös vizekre. Voltak ilyenek is: Liszt és Mahler zenéje. Debussyé, Ljadové, Sosztakovicse...

Egy értő kritikusa megállapította, hogy minden prózai műve a

létezésében is kételkedtünk. Ám egy szép napon a távoli költő testi valójában is felbukkant a porvárosban. Emlékezetes napokat töltöttünk együtt. Szoszno-
ra, aki romja volt egykori önmagának, miután élete nagy álma teljesült (vett egy „igazi farmernadrágot” valamelyik bővírius.nál), hosszasan mesélt méltatlan költő-hányódásáról, megjegyezve, hogy közeli rokoni szálak fűzik a Kalinyin és a Molotov (Szkrajbin) famíliához. („Nem tehetsz róla!” – mentette

fel István egy gyóntatópap gesztusával.) Ezután Viktor barátunk már csak halkán és egy levitézlett generális beavatottságával szem-

szó topográfiai értelmében is gyermek- és ifjúkora városában játszódik. Az ottani utcák és teretek rendjét követi. Szekszárdiak a házfalak és a lépcsősorok, a keresztutak és az újságosbódék, a szélhintáztatta cégérek és zászlók. A nyikorgó ablakok és kapufélfák. A forgóajtók tükrében barangoló felhők, melyek újrateremtik a múlt terét és idejét. A görbült alakok, akiknek előképe – bármely korba emeli is át őket írásaiban – innen való, szekszárdi figurák háta-görbületét őrzi. Tegyük hozzá: ami motívumot Szegeden talált, itt szeretett – vagy utált – meg, azt is áttemelte a hazai milióbe, az ottani panoptikumot színesítve és gazdagítva vele (csak egyetlen példa: a félelmetes-gyűlöletes Borgói – valójában Komócsin – család, melynek baljós árnyéka a Tisza-partról Szekszárdra helyeződik át).

Talán Viktor Szoszno-
ra, a leningrádi (szentpétervári) költő volt az első, akinek művei a jelenkori Oroszország felé fordították a figyelmét. Sok Szoszno-
opuszt fordított le. Ismerve szerepjátszó és legenda-
teremtő hajlamát, néhányan még a Néva-parti poéta

lélt bennün-
ket, akik
nyakló nélkül nyel-
tük a vodkát „a ven-
dég tiszteletére”:

„Könnyű nektek, ti ihattok,
de nekem csak narancslevet

szabad, mert én alkoholistá vagyok!” –
mondta Puskin nyelvén...

Mit jelent a Baka-művekben annyit és annyiszor megidézett Oroszország? Ugyanazt, amit Pilinszky-nél a KZ-lágerek világa. A XX. század botrányát, e bornírt – és számunkra élni kapott – korszak minden abszurdumát és skandallumát. A mindenkor testközelben rémületet. A testi és a spirituális létezés megrontottságát. A sátán – erősen manicheus-színezetű – hatalmát. Ez a sejtetem, a szent és a gonosz teremtés időnként meg-megbillenő egyensúlya, minden művét áthatja. A Teremtő és a Tagadás Szelleme folyamatosan egy sakkjátszmába merül, s gyakran megesik, hogy a partiban az Isten kénytelen kapitulálni. Mindezt testközeli, „oroszországi”, tehát bizantinussá azáltal lesz, hogy személyes élményei eme korból vétek: Oroszország mindannak a karikatúrája, ami nálunk is véres tragédiákat és benső hegyomlásokat

indukált a maga közép-európai módján, s az orosz szellem ellenállásának és kivégzőosztagok tizedelte hagymázos éjszakáinak borzalma is annak a torzképe, amit személyesen átélünk, és ami kitörölhetetlenül a sejtjeink mélyébe ivódott. És nem tudható, ez a borzalom, mely a sejtjeinkbe ivódott, nem öröklődik-e át az újabb generációkra.

Él bennem egy olyan Baka-mű, sorsregény-, történelmi krónika-féleség, melyet sosem írt meg, nem is volt szándékában megírni, mégis az ő verseiből, novelláiból, valódi vagy kitalált fordításaiból, színpadi kísérleteiből áll össze. Tulajdonképpen ez a teljes életmű bennem – és sejtetően nemcsak bennem – élő egyetlen képe. Munkáinak a bensőszerűen vibráló szellemképe, mely a sokféle motívumból egyetlen pannóvá összeáll. A kép egészében komor és félhomály üli meg, ám a részletei világosak. Mert minden műve, művei minden részlete eme teljes kép egy-egy alkotóeleme. Abban a megálmodott városban játszódik, melynek topográfiai alapja Szekszárd, ahonnan és ahová a helsingőri tengerparton, az alsósztrégovai télen, a szentpétervári metrón és a borzalmas kolimai éjszakákon át vezet az út.

Minden Baka-műnek pontos helye van ebben a spirituális krónikában. A gyerekkori szorongások és ábrándok világa adja a helyszín alapját, utcáit és tereit, történelmi „alap-idejét”. Előideje pedig a kései romantika és a szecesszió kora, Liszt Ferenc szekszárdi utazása, vélt és valódi találkozásai ottani személyekkel. És Gustav Mahler monarchia-beli muzsikája, mely a fájdalmas nosztalgia és közeledő világomlások előérzetével terhes. A férfikor élményei pedig ezt a világot teljesítik ki a maguk Yorick-, Hány-, Madách-, Carmen-, Tarkovszkij- és Gumiljov-szerepjátásai-val. Ide sorolhatnám tán a derék Szosznorát is, ha nem találkoztam volna kísértetszerű testi valójával. Eme maszkok mind oly személyesek, hogy mögöttük és a háttérükben nem is a hozzájuk illő fragmentumok kallódnak, hanem a Baka István életéből vett limlomok és félhomályos kulisszák. Vérük és szavuk az ő szava és vére. És a jelzett szerepjátások végül egyetlen személlyé sűrűsödnek, egyetlen archan forrnak egygyé: a Sztyepan Pehotnijéban, aki maga a szerző. Hiányos orosz tudásom az oka, hogy erre magamtól rögtön nem jöttem rá. El-elhittem – némi gyanúval ugyan –, hogy valóban létezett az orosz mártír-szellemek között egy Pehotnij nevű – hisz a szerző verseinek még az eredeti, cirillbetűs címét is aggályosan közreadta. Ő maga kellett felvilágosítson – a szokott szelíd mosolyával –, hogy Sztyepan Pehotnij oroszul annyit tesz: Baka István...

Különösebben sosem érdekelt, „posztmodern” író volt-e. Jelzem ezt azért, mert vissza-visszatérő kritikai dilemmának látom. Ki-ki a maga módján ad választ a kérdésre. Magam a kérdést nem teszem fel, így válaszolnom sem kell rá. Az érdekel és ragad meg inkább, hogy amit megírt, hiteles és teljes értékű. Hogy a szorongásos gyerekkortól a küzdelmes diákkorig, a belső viaskodásoktól az elmúlás borzalmával

teli férfikorig ívelő pályáján – minden vargabetűt, farsangi bolondórát és kivégzőosztagok jelenlététől terhes félmotot is beleértve – egyetlen utat járt.

Nem tudom, van-e megragadóbb és átélhetőbb képe irodalmunkban az elmúlás bizonyosságával való mindennapi szembesülésnek, mint az ő kései műveiben. Köztudomású, hogy hosszú esztendőkn át küzdött a végzetes betegséggel. Tudta, mi vár rá. Előbb reménykedett. Emlékszem, Budapesten, a műtétje után töltött heteiben csupa bizakodás volt. Szinte mosolygott a lebírtak hitt kóron. Később már csak a napokat, éjszakákat, az ajándékol kapott heteket-hónapokat számolta. Sejtette, ki is mondta a *Pügmalión*-ban: „Fogynak napjaim: / Már nem tudok nagyon sokáig várni”. Ám az is köztudomású, hogy bizakodás nélkül élni nem lehet. Hiába volt a borzalom mindennapos fenyegetése, egyre messzebbre és messzebbre próbálta megálmodni a maga elmúlásának pillanatát. Néhány nappal a tragikus vég előtt, kórházi ágyán, amikor még pillantása és szavai birtokában volt, arról beszélt: van még egy fél esztendeje. Közel kétszáz nappala és éjszakája. Aztán már nem ismerte meg a látogatóit. Nézett, de a tekintetében összekeveredtek az ezredvége fragmentumai...

Novemberben írom e sorokat. Halottak napja elmúlt, és hiába fohászkomod immár vele és érte *November angyalához*. A remény összetört. Az a hősi, végző küzdelem is elmúlt, melyet a mindenkori és mindnyájunkra leselkedő végítélet ellen folytatott. Eme legutolsó – ám esztendőig eltartó – viaskodás talán legszebb, talán legteljesebb emléke a Kazinczy-kódex *Verembe esett ember* példabeszéde nyomán írott verse, az *Egy csepp méz*. Ritkán merült alá az idő és a sejtelen ilyen mélységeibe – talán a közeli vég indukálta, hogy a középkorból, a neki oly idegen és ismeretlen világból merítse verse nyersanyagát: a középkor pedig – épp idegensége okán – maga lesz a vaksötét éjszaka, melyben a szorongatott és megkeseredett lélek ott függ az élet és a halál határán és egy-egy újabb ajándék-pillanatért fohászodik:

„Függ életem az elrendelt halálon
Hogy nappal éj bevégezvén a munka
Nemlét-egérlikába visszabújna
Hogy születésemről tartó esésem
Mind gyorsulóbb végső szakához értem
Mindent feledtem és csak arra vágyom
Hogy az a csepp amely a messzi ágon
Csimpaszkodik elváljon tőle végre
S hulljék kinyújtott nyelvemnek hegyére
Nem kérek mást Uram csupán a jussom
Bár lelkem égő kárhozatra jusson
Haad ízleljem utolszor azt a mézet
A múltó édes evilági létet
Egy csöppbe pillanatba sűrűsödve
Aztán taszits a legmélyebb gödörbe.”